

ОНОМАСІОЛОГІЧНА СТРУКТУРА БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ СКЛАДЕНИХ НАЗВ ІЗ СЕМОЮ 'ВОДА'

© Теглівець Ю. В., 2012

Статтю присвячено аналізу в українській мові багатокомпонентних складених назв із семою 'вода' із застосуванням ономасіологічного підходу.

Ключові слова: українська мова, ономасіологія, ономасіологічна база, ономасіологічна ознака, складена назва, сема 'вода'.

The article is dedicated to the analyses in Ukrainian language of the multi-component compound names with the seme 'water' from the point of view of onomasiological approach.

Keywords: Ukrainian language, onomasiology, onomasiological basis, onomasiological feature, compound name, seme 'water'.

Проблеми багатокомпонентних термінів неодноразово були об'єктом дослідження багатьох науковців (С. Булик-Верхоли, М. Годованої, Б. Михайлишина, М. Процик, Л. Симоненко та ін.). Більшість дослідників зосереджує увагу на дво- і трикомпонентних моделях, справедливо вважаючи їх найпродуктивнішими. Однак у багатьох терміносистемах можна віднайти терміни, що складаються із чотирьох і більшої кількості компонентів. Науковці вважають, що наявність таких термінів свідчить про недостатню стійкість певної терміносистеми, оскільки однією з вимог до терміна є короткість у плані вираження.

Мета статті – проаналізувати багатокомпонентні моделі складених назв із семою 'вода', описати основні структурні моделі. Актуальність статті зумовлена тим, що складені назви, об'єднані спільною семою, не були об'єктом окремого розгляду.

Серед чотириккомпонентних моделей із семою 'вода' виділено такі:

1. Модель «[прикметник у називному відмінку + іменник у називному відмінку] + [прикметник у родовому відмінку + іменник у родовому відмінку]». Ономасіологічною базою в такій моделі є двоконпонентне словосполучення, ономасіологічна ознака виражена також двоконпонентним словосполученням і вказує на міру вияву ознаки: [стічна вода] + [висока радіоактивність] → [стічна вода] [високої радіоактивності].

У складених назвах цієї моделі можлива подвійна мотивація, виражена ономасіологічними ознаками, що конкретизують чи розширюють значення ономасіологічної бази. Наприклад, у складеній назві [насичена [зона] підземної води] ономасіологічною базою є іменник зона, що, з одного боку, уточнений ономасіологічною ознакою, вказуючи на розташування, – підземна вода, з іншого боку виражає якість – насичена. У складеній назві [масовий [розвиток] планктонних водоростей] ономасіологічну базу розвиток розширює компонент масовий, що містить сему 'кількісна характеристика', а також двоконпонентне словосполучення планктонні водорості, що виражає ономасіологічну ознаку 'об'єкт'. Ономасіологічна база очищення в складеній назві [біологічне [очищення] стічних вод] містить ономасіологічну ознаку, що вказує на об'єкт – стічні води, містить семи 'процес', 'якість' – біологічне очищення. У складеній назві підземне [[сховище] питної води] ономасіологічна база виражена іменником сховище, ономасіологічні ознаки містять семи 'розташування' – підземне та 'об'єкт' – питна вода. У зазначених складених назвах сема 'вода' є диференційною.

2. Модель «іменник у називному відмінку + [прикметник + іменник + іменник] (усі три компоненти – у родовому відмінку)»: у складеній назві *обрис [підземного] стікання води* ономасіологічною базою є іменник *обрис*. Подвійна мотивація властива ономасіологічній ознаці, оскільки процес стікання води уточнює сема *‘місце розташування’* – *підземний*.

3. Модель (прийменникова) «іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку + іменник у родовому відмінку + іменник у родовому відмінку». У складеній назві *водойма [для збереження] запасу води* ономасіологічною базою є іменник *водойма*, ономасіологічна ознака поєднує семи *‘процес’* (*збереження, запас*) та *‘об’єкт’* (*вода*), які в складі ономасіологічної ознаки, вираженої трикомпонентним словосполученням, набувають додаткової семи *‘призначення’*, що вказує на мету – *для збереження запасу води*.

4. Модель «іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку + прикметник у родовому відмінку + іменник у родовому відмінку». Ономасіологічною базою складеної назви *система подавання чистої води* є іменник *система*, ономасіологічна ознака, виражена трикомпонентним словосполученням подавання чистої води, вказує на процес. Для ономасіологічної ознаки властива подвійна мотивація: у терміні *подавання чистої води* базовим є іменник *подавання* (містить сему *‘процес’*), що став виразником ономасіологічної ознаки в структурі терміна *система подавання чистої води* разом із двокомпонентним словосполученням *чиста вода*. Аналогічно складена назва *коливання рівня підземних вод*.

5. Модель (усі компоненти – у називному відмінку) «іменник + прикметник + прикметник + прикметник»: у складеній назві *пара водяна суха насичена* розширення значення базового іменника *пара* відбувається шляхом розширення та уточнення його значення компонентами – виразниками ономасіологічної ознаки із семою *‘якість’* (*водяна, суха, насичена*).

6. Модель (прийменникова) «іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку + прикметник у місцевому відмінку + іменник у місцевому відмінку»: ономасіологічною базою для терміна *якість води у водному об’єкті* є двокомпонентне словосполучення *якість води*, яке розширює ономасіологічна ознака, виражена двокомпонентним словосполученням *водний об’єкт*, що містить сему *‘розташування’*: *якість води + водний об’єкт* → *якість води у водному об’єкті* тощо.

7. Модель «прикметник у називному відмінку + прикметник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку + іменник у родовому відмінку»: ономасіологічною базою для складеної назви *водний біологічний вид рослин* є двокомпонентне словосполучення *вид рослин*, ономасіологічна ознака, що уточнює значення двокомпонентного терміна, вказує на *різновид* (*біологічний, водний*).

8. Модель (прийменникова) «іменник у називному відмінку + прикметник в орудному відмінку + прикметник в орудному відмінку + іменник в орудному відмінку»: ономасіологічною базою для складеної назви *вода зі складними льодовими умовами* є іменник *вода*. Ономасіологічна ознака, виражена трикомпонентним словосполученням, містить сему *‘якість’* – *складні льодові умови*, що, своєю чергою, утворене на основі двокомпонентного словосполучення *льодові умови* та ономасіологічної ознаки із семою *‘міра вияву ознаки’* (*складний*).

9. Модель «прислівник + дієслово (дієприкметник у називному відмінку) + прикметник у називному відмінку + іменник у називному відмінку»: ономасіологічною базою для складеної назви *прогресивно очищена стічна вода* є двокомпонентне словосполучення *стічна вода*, ономасіологічні ознаки містять семи *‘функція’* (*очищена*) та *‘спосіб функціонування’* (*прогресивно*), що свідчить про подвійну мотивацію.

Серед складених назв, у яких більше ніж чотири компоненти, трапляються як прийменникові конструкції (*ріка з активною динамікою руслових процесів; реакційні норми якості води у водному об’єкті, придатному для рекреації; ступінь придатності водостоків для рекреації; навантаження води у водному об’єкті забруднювальними речовинами; ділянка течії з недостатньо якісною водою; естетичний вплив на воду від прийнятих стічних вод; вплив скиду стоків [стічних вод] на якість води; складовий індекс якості води у водному об’єкті* тощо), так і безприйменникові (*звичайна система очищення стічних вод; гідродинамічний контроль конусної течії забрудненої підземної*

води; автоматична станція контролю якості води; вода системи аварійного охолодження активної зони (ядерного реактора); гігієнічний критерій шкідливості хімічних факторів води; штучне поповнення запасів підземних вод; район сумісної очистки (промислових і побутових) стічних вод тощо).

Процес утворення багатокомпонентних термінів відбувається поетапно: система охолодження (базове словосполучення) + аварійний (ономасіологічна ознака містить сему 'призначення') → система аварійного охолодження + вода → вода системи аварійного охолодження + активна зона (додатковий компонент містить сему 'місце') → вода системи аварійного охолодження активної зони (у такій багатокомпонентній структурі лексема вода стала виразником ономасіологічної бази, у якій сема 'вода' є інтегральною, а базове словосполучення система охолодження – виразником ономасіологічної ознаки); норми → норми + реакційний (додатковий компонент вказує на вид) → реакційні норми + якість води (додатковий компонент вказує на об'єкт дії чи процесу) → реакційні норми якості води + водний об'єкт (додатковий компонент уточнює місце дії чи певного процесу) → реакційні норми якості води у водному об'єкті і т. ін. Багатокомпонентний термін гідродинамічний контроль конусної течії забрудненої підземної води утворено із двох двокомпонентних складених назв та одної трикомпонентної: гідродинамічний контроль + конусна течія + забруднена підземна вода → гідродинамічний контроль конусної течії забрудненої підземної води (у цій багатокомпонентній структурі виділено ономасіологічну базу – контроль, що містить сему 'процес').

Аналізуючи структурні моделі складених назв із семою 'вода', було з'ясовано, що, крім компонентів із семою 'вода', до структури аналізованих терміносполук входять: 1) слова, що є загальнонауковими термінами: ерозія водна, ерозія краплинна, агресивність води, оздоровлення ріки, гігієна водна, державний облік води, баланс води в ґрунті і т. ін.; 2) слова – загальнотехнічні терміни: газ водяний, фаза парова, радіатор водяний, двигун водяний, жолоб водяний і т. ін.; 3) слова, взяті із загальноживаної лексики, у яких сема 'вода' є інтегральною (вода, рідина, потік, ріка, течія, хвиля, море тощо).

Висновки. Наявність структурних моделей у різних терміносистемах представлено по-різному: якщо в термінології будівництва та архітектури, у медичній, фізичній термінологіях, у терміносистемі інженерних технологій простежуємо відсутність багатокомпонентних термінів із семою 'вода', то в термінології гідромеліорації та екології, у пожежній термінології є незначна кількість багатокомпонентних моделей складених назв із семою 'вода'. Багатокомпонентні терміни утворюються внаслідок максимального ускладнення терміносполук простої структури відповідно до законів українського синтаксису. Таким складеним назвам властива описовість, наслідком чого є повне тлумачення поняття, але при цьому не втрачається семантична цілісність. Незважаючи на те, що багатокомпонентні терміни незручні в користуванні, їм притаманна максимальна точність – одна з основних ознак терміна.

1. Кияниця–Гуслиста Н. М. Російсько-український словник з механіки / Н. М. Кияниця–Гуслиста. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – 340 с. 2. Козяр М. М. Цивільний захист. Частина перша: Пожежно-рятувальна справа. Ілюстрований словник-довідник / М. М. Козяр, А. А. Шадрін, І. М. Кочан. – Л. : Сполом, 2006. – 552 с. 3. Короткий російсько-український електротехнічний словник [уклад. В. С. Перхач]. – Л. : Львів. політех. ін-т, 1990. – 126 с. 4. Мінералогічний словник (Українсько-російсько-англійський) [уклад. Є. К. Лазаренко, О. М. Винар]. – К. : Наук. думка, 1975. – 773 с. 5. Рицар Б. Є. Російсько-український та українсько-російський словник з радіоелектроніки / Б. Є. Рицар, К. С. Семенистий, І. М. Кочан. – Л. : ЛОГОС, 1995. – 608 с. 6. Російсько-український гідролого-екологічний словник [уклад. А. В. Яцик, О. Д. Антонов, М. В. Корбутяк]. – К. : Урожай, 1992. – 111 с. 7. Російсько-український гідротехнічний словник : 13000 термінів [уклад. Г. І. Швець, М. С. Зільбан, С. Г. Коберник, О. Я. Олійник та ін.]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1960. – 192 с. 8. Російсько-український загальнотехнічний словник : 113000 термінів [уклад. Л. І. Мацько, І. Г. Трегуб та ін.]. – К. : Вища шк., 1994. – 173 с. 9. Російсько-український науково-технічний словник : 30000 слів [уклад. В. Перхач, Б. Кінаш.] – Л., 1997. – 456 с.